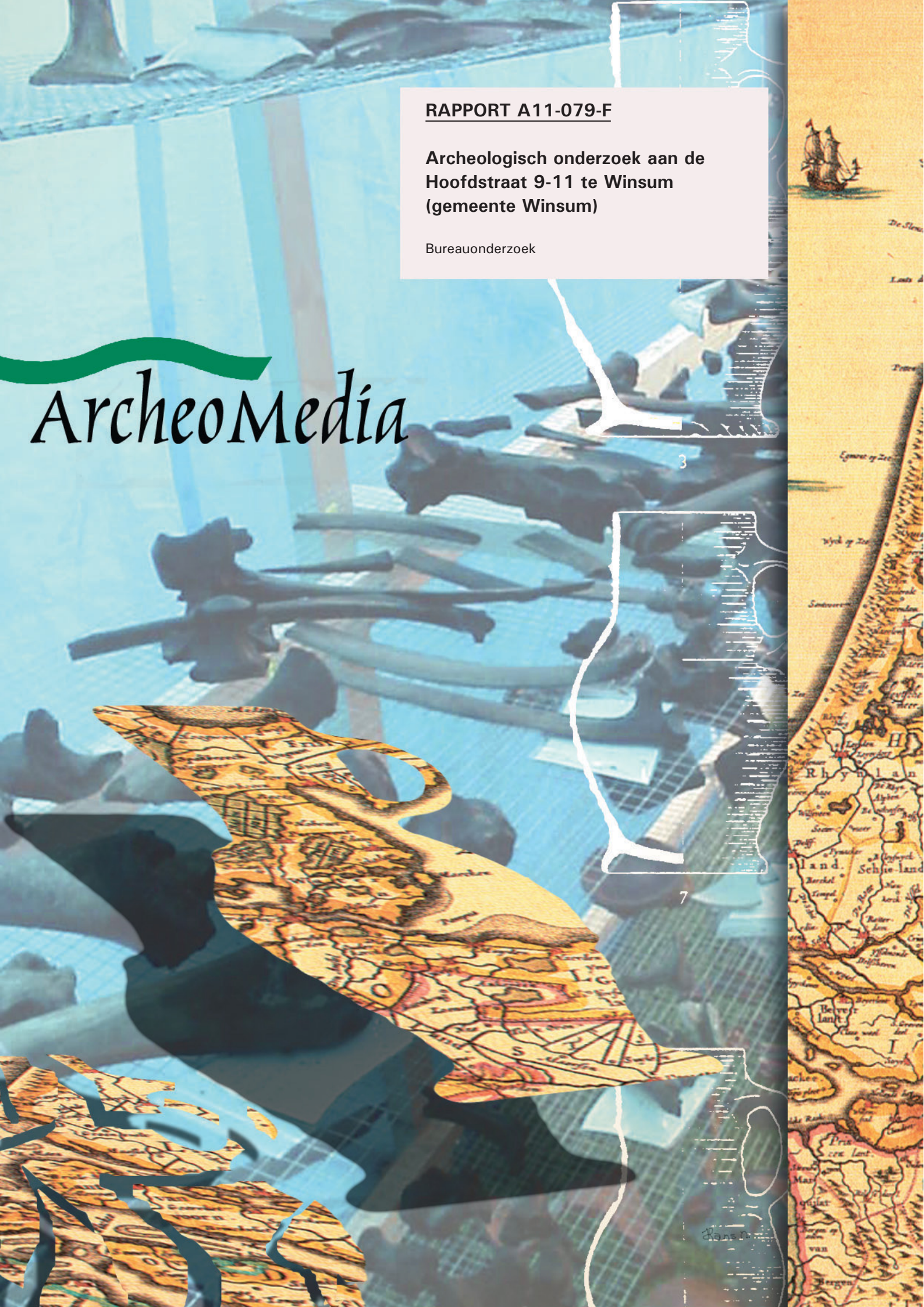

RAPPORT A11-079-F

**Archeologisch onderzoek aan de
Hoofdstraat 9-11 te Winsum
(gemeente Winsum)**

Bureauonderzoek

ArcheoMedia

RAPPORT A11-079-F

**Archeologisch onderzoek aan de
Hoofdstraat 9-11 te Winsum
(gemeente Winsum)**

Bureauonderzoek

Opdrachtgever:	Hylmar Diemer Bouwbedrijf BV Het Aanleg 9 9951 SJ Winsum (Gr.) tel. 0595 – 491 646
Directievoerder:	Van den Brink, Ecologie & Milieu Hoofdstraat 43 9973 PE Houwerzijl 0595 – 571 356 contactpersoon: dhr. D.B. van den Brink

COLOFON

Projectcode:	A11-079-F
Bestandsnaam:	Archeologisch onderzoek aan de Hoofdstraat 9-11 te Winsum (gemeente Winsum). Bureauonderzoek.
Datum:	september 2011
Auteurs:	drs. A. Timmers, drs. A. Wagner
Projectleider:	drs. A. Timmers
Bureauonderzoek:	drs. A. Timmers, drs. A. Wagner
Redactie:	drs. A. Wagner
Digitale uitwerking tekeningen:	drs. A. Timmers
Archeologische interpretatie:	drs. A. Wagner
Advisering:	drs. A. Wagner
Autorisatie:	

drs. A. Wagner
senior KNA-archeoloog ArcheoMedia BV
e-mail: wagner@arnicon.nl

©ArcheoMedia BV, archeologisch onderzoeks- en adviesbureau, 2011, Capelle aan den IJssel

ISBN/EAN: 90-5970-751-1

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Betrouwbaarheid van archeologisch onderzoek

Het onderzoek is op zorgvuldige wijze verricht volgens de algemeen gebruikelijke inzichten en richtlijnen, zoals vastgelegd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (versie 3.2) van het Centraal College van Deskundigen.

Certificering

ArcheoMedia BV heeft sinds 1994 een veiligheidsbeheerssysteem dat voldoet aan de eisen van de VCA. Sinds 1996 voldoet het kwaliteitssysteem van ArcheoMedia BV aan de eisen van de NEN-EN-ISO 9001. Sinds 2003 voldoet het kwaliteitssysteem aan de eisen van de NEN-EN-ISO 9001:2000.

ArcheoMedia BV is door het College voor de Archeologische Kwaliteit en de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geschikt bevonden voor het verrichten van vergunningsgebonden opgravingswerkzaamheden.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	1
1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	3
2 AANLEIDING ONDERZOEK EN BELEIDSKADER	4
3 ONDERZOEKSVRAGEN	5
4 BUREAUONDERZOEK	6
5 SPECIFIEKE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING	13
6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	14
GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR	15
BEGRIPPEN EN AFKORTINGEN	17
OVERZICHT VAN GEOLOGISCHE EN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN	18

BIJLAGE 1 BESTAANDE SITUATIE EN NIEUWBOUWPLAN

BIJLAGE 2 ARCHISKAART

SAMENVATTING

Naar aanleiding van het voornemen om op de onderzoekslocatie aan Hoofdstraat 9–11 te Winsum (gemeente Winsum) het bestaande winkelpand uit te breiden is door ArcheoMedia BV, in opdracht van Hylmar Diemer Bouwbedrijf BV, een bureauonderzoek uitgevoerd.

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat:

- de bodem op de onderzoekslocatie bestaat uit de Formatie van Naaldwijk;
- de onderzoekslocatie volgens de Archeologische Monumentenkaart onderdeel uitmaakt van een gebied met een vastgestelde archeologische waarde, namelijk AMK-nr. 15207. Het betreft een terrein met sporen van bewoning vanaf de ijzertijd (wierde) c.q. vanaf de late middeleeuwen (stad);
- de onderzoekslocatie volgens de IKAW in bebouwd gebied ligt en niet gekarteerd is. Na extrapolatie geldt waarschijnlijk een lage of middelhoge archeologische trefkans;
- de onderzoekslocatie op de CHW niet gekarteerd is;
- van de onderzoekslocatie zelf geen waarnemingen of vondstmeldingen in ARCHIS geregistreerd zijn;
- de verwachting op grondsporen en/of vondsten uit de steentijd in beginsel hoog is maar deze vanwege de ondiepe bodemgrepen niet zullen worden geraakt;
- de verwachting op grondsporen en/of vondsten uit de bronstijd zeer laag is;
- de verwachting op grondsporen en/of vondsten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd hoog is;
- de verwachting op grondsporen en/of vondsten uit de vroege middeleeuwen laag tot middelhoog is;
- voor de late middeleeuwen en Nieuwe tijd een hoge tot zeer hoge archeologische verwachting geldt.

Conclusie

Niet uitgesloten kan worden dat grondsporen en/of vondsten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd door de voorgenomen bodemingrepen zullen worden geraakt. Grondsporen en vondsten uit de late middeleeuwen en Nieuwe tijd kunnen vanaf maaiveldniveau worden aangetroffen en kunnen derhalve reeds (gedeeltelijk) verstoord zijn.

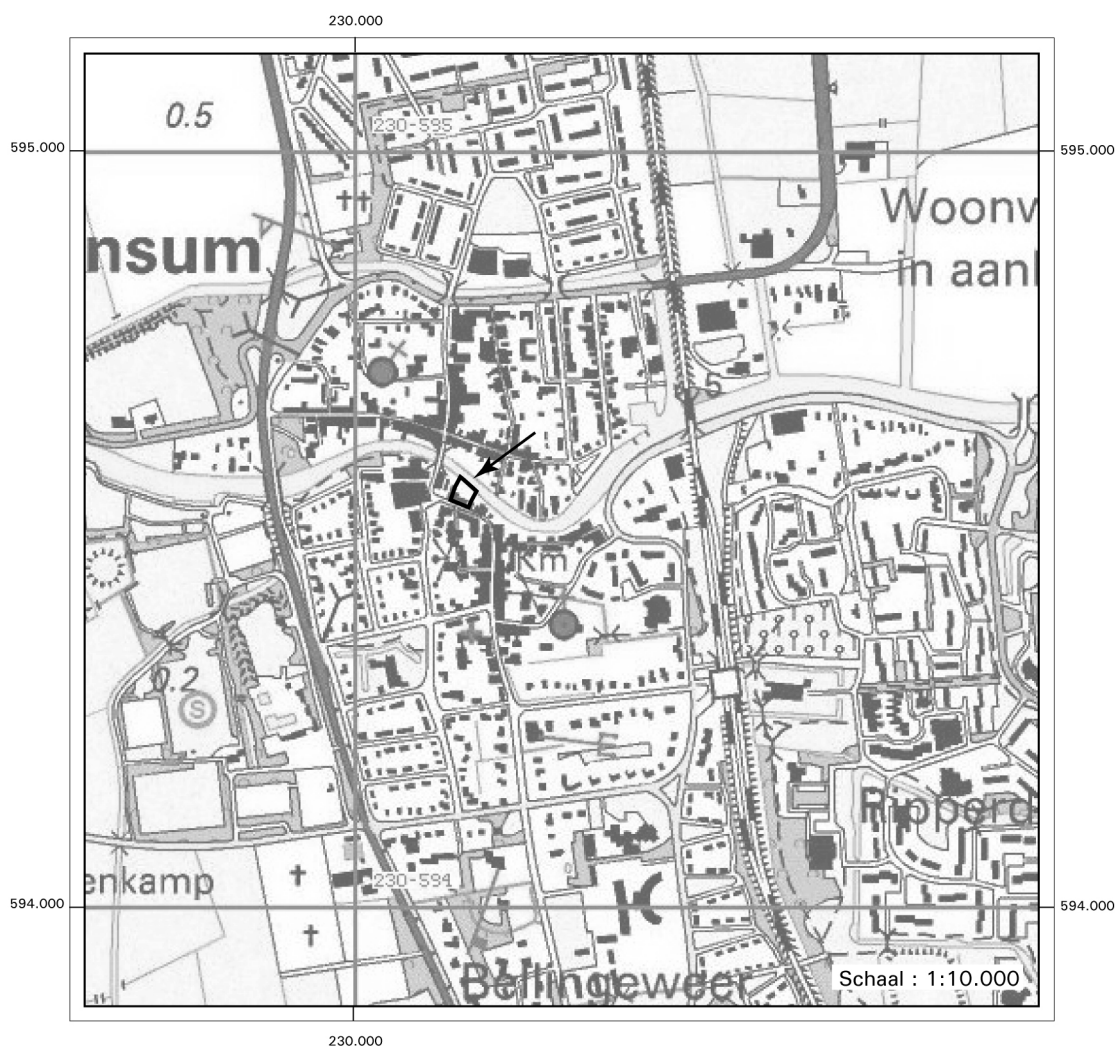
Aanbevelingen

Op basis van dit bureauonderzoek wordt een archeologisch vervolgonderzoek op de onderhavige onderzoekslocatie noodzakelijk geacht. Gelet op het feit dat de voorgenomen bouwwerkzaamheden bestaan uit de uitbreiding van een bestaand pand lijkt plaanpassing door bijv. ophoging van het terrein niet mogelijk. Aangezien de huidige onderzoekslocatie valt binnen een terrein met een vastgestelde archeologische waarde (AMK-terrein) en binnen een beschermd dorpsgezicht de voorgenomen ingreep beperkt is wordt aanbevolen de ontgravingen archeologisch te laten begeleiden conform de regels voor een archeologische begeleiding bij beperkte verstoring. Het doel is dan om de tijdens de grondwerkzaamheden binnen de grenzen van de verstoring waargenomen vondsten en grondsporen te documenteren en, indien van toepassing, te bergen.

Voorafgaand aan het uitvoeren van een archeologische begeleiding is dient een PvE AB–bv te worden opgesteld dat dient te worden goedgekeurd door de bevoegde overheid.

Met betrekking tot deze aanbeveling dient contact te worden opgenomen met de bevoegde overheid.

De kans bestaat dat (vondstarme) archeologische sporen en vondsten in de bodem aanwezig zijn die in de uitvoeringsfase van toekomstige bodemingrepen aan het licht komen. Voor dergelijke vondsten bestaat een wettelijke meldingsplicht ex artikel 53 van de Monumentenwet 1988 en de Wet op de archeologische monumentenzorg. Bij graafwerkzaamheden dient men dan ook attent te zijn op eventuele vondsten. De opdrachtgever verplicht de aannemer(s) om attent te zijn op eventuele vondsten en/of sporen tijdens de werkzaamheden en verplicht hen archeologische vondsten onverwijld te melden bij de bevoegde overheid.

Afbeelding 1: regionale overzichtskaart Winsum met ligging van de onderzoekslocatie.

1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectnaam:	Hoofdstraat 9–11 Winsum
Provincie:	Groningen
Gemeente:	Winsum
Plaats:	Winsum
Straatnaam:	Hoofdstraat 9–11
Kadastrale gegevens locatie:	kadastrale gemeente Winsum, sectie E, percelen 802, 803 en 863
Datum bureauonderzoek	september 2011
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnr.:	48635
Soort onderzoek:	bureauonderzoek
Oppervlakte:	ca. 640 m ²
RD-coördinaten:	x = 230139, y = 594568 (NW) x = 230158, y = 594550 (NO) x = 230127, y = 594539 (ZW) x = 230148, y = 594531 (ZO)
Bevoegde overheid:	Gemeente Winsum Hoofdstraat Winsum 70 9951 AC Winsum 0595-447777 gemeente@winsum.nl contactpersoon: dhr. H. Emons
Beheer en plaats van resp. vondsten en documentatie:	Noordelijk archeologisch depot Nieuweweg 76 9364 PE Nuis tel. 0594 – 644 000 beheerder: dr. E. Taayke email: nad.nuis@provinciegroningen.nl

2 AANLEIDING ONDERZOEK EN BELEIDSKADER

Aanleiding onderzoek:	Hylmar Diemer Bouwbedrijf BV bereidt, in opdracht van dhr. A.O. Groenendijk, de uitbreiding van het winkelpand aan de Hoofdstraat 9–11 te Winsum (gemeente Winsum) voor. Voor de bouwwerkzaamheden dient een WABO-vergunning te worden aangevraagd. De archeologische aanleiding voor dit onderzoek ligt in het feit dat de huidige onderzoekslocatie gelegen is in een gebied waarvoor volgens het vigerende bestemmingsplan Winsum Dorp de Waarde Archeologie 2 geldt.¹ In gebieden met Waarde Archeologie 2 is archeologisch vooronderzoek vereist indien, zoals in dit geval, het oppervlak van een bestaand bouwwerk met meer dan 50 m² zal worden uitgebreid.²
Toekomstige verstoringen:	Het bestaande winkelpand aan de Hoofdstraat 9–11 te Winsum zal aan de achterkant worden uitgebreid met in totaal 62,8 m². Ten behoeve van die uitbreiding zullen een bestaande trap, hellingbaan en een deel van de huidige uitbouw worden gesloopt (zie bijlage 1). Ten behoeve van de uitbreiding wordt de grond tot maximaal 0,6 m –mv geroerd.³
Beleidskader:	Op basis van het Verdrag van Valletta (Malta) is besloten dat archeologisch onderzoek een onderdeel vormt van bestemmingsplanvoorbereidingen en/of uit te voeren projecten waarbij ingrepen in de bodem plaatsvinden. Het verdrag is uitgewerkt in de aangepaste Monumentenwet 1988 en de Wet op de archeologische monumentenzorg (in werking getreden per 1–9–2007). Het uitgangspunt ten aanzien van de aanwezige archeologische waarden in de planvorming is volgens rijks- en provinciaal beleid, behoud <i>in situ</i>.⁴ De provincie Groningen onderschrijft deze stelling in de Cultuurnota 2009-2012 'Stroomversnelling II',⁵ de gemeente Winsum in de Nota Archeologiebeleid regio Noord-Groningen en het vigerende bestemmingsplan Winsum Dorp.⁶ Door archeologie tijdig in de planvorming te betrekken, kunnen de archeologische waarden hierin eventueel worden ingepast. Pas na de uitvoering van archeologisch vooronderzoek is het mogelijk een integrale afweging te maken, waarbij de nieuwverkregen archeologische gegevens betrokken dienen te worden. De bevoegde overheid zal de resultaten van het onderzoek toetsen. Op basis van dit onderzoek zal de bevoegde overheid een selectiebesluit nemen. De resultaten van het onderzoek dienen in de planvorming betrokken te worden. Het onderzoek en de adviezen hebben betrekking op archeologische vindplaatsen binnen het plangebied. Het onderzoek is afgestemd op het toekomstige grondverzet en de daarmee samenhangende verstoring van het bodemarchief met de daarin opgeslagen archeologische resten en waarden.

¹ Gebieden met Waarde – Archeologie 2 zijn mede bestemd voor het behoud van de archeologische waarden: Gemeente Winsum 2010: artikel 39.1. De voor de onderhavige onderzoekslocatie geldende regels ex artt. 41 (Waarde – beschermd dorpsgezicht) en 45 (vrijwaringszone – molenbiotoop) hebben geen consequenties voor dit archeologisch onderzoek.

² Gemeente Winsum 2010: artikel 39.2, lid a, juncto 39.3.1. De bouwregels ex art. 39 kennen voor bouwwerken geen vrijstellingsgrens met betrekking tot de diepte van voorgenomen bodemingrepen.

³ Schr. med opdrachtgever (e-mail) d.d. 15 september 2011.

⁴ Zie Begrippen en afkortingen.

3 ONDERZOEKSVRAGEN

De onderzoeksvragen beperken zich in algemene zin tot het opstellen van een specifieke archeologische verwachting (per periode) voor de onderzoekslocatie. Aan de hand van de resultaten van dit bureauonderzoek kunnen vragen worden gesteld die tijdens eventueel vervolgonderzoek dienen te worden beantwoord.

Ten aanzien van het uit te voeren onderzoek kunnen de volgende onderzoeksvragen worden gesteld:

1.	Hoe is de geologische ondergrond van de onderzoekslocatie en wat betekent dat voor de specifieke archeologische verwachting?
2.	Welke archeologische resten worden in het plangebied verwacht? Wat is naar verwachting de aard, de datering en de ligging ervan?
3.	Wat is de mate van verstoring van de bodemopbouw in het onderzoeksgebied en wat zegt dit over de kans op de aanwezigheid van intacte archeologische resten?
4.	Is aanvullend onderzoek noodzakelijk? En zo ja, in welke vorm?

Afbeelding 2: Projectie van de onderzoekslocatie (zwarte kader) op de kadastrale kaart van Winsum uit 1811-1832 (Bron: watwaswaar, geraadpleegd september 2011).

⁵ Provincie Groningen, geraadpleegd september 2011.

⁶ Tebbens *et al.* 2006; Gemeente Winsum 2010: artikel 39.

4 BUREAUONDERZOEK

Doel:	Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een omschreven gebied. Dit omvat de aan- of afwezigheid, het karakter en de omvang, de datering, de gaafheid en de conservering en de relatieve kwaliteit van de archeologische waarden. Aan de hand van deze gegevens wordt een specifieke archeologische verwachting opgesteld.
Onderzoeksopzet:	Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de provincie en voldoet aan de KNA. Binnen het bureauonderzoek zijn drie deelprocessen te onderscheiden: <i>Bepalen onderzoekskader</i> Het vaststellen van de kaders waarbinnen het onderzoek dient plaats te vinden, bijvoorbeeld het afbakenen van het onderzoeksgebied. Tevens dienen het mogelijke toekomstige gebruik van het terrein en de consequenties daarvan voor het archeologische erfgoed te worden aangegeven. <i>Verzamelen bekende gegevens</i> Het verzamelen van gegevens die inzicht geven in het huidige gebruik van het terrein, het historische gebruik en de bekende archeologische waarden. Daartoe worden diverse bronnen geraadpleegd zoals oude kaarten, bodemkaarten en recente archeologische onderzoeken in de omgeving.⁷ In ieder geval wordt gebruik gemaakt van ARCHIS, de AMK, de CHW, KICH en de IKAW.⁸ <i>Opstellen archeologische verwachting</i> Door alle uit voorgaande stappen verkregen informatie te analyseren en te interpreteren, wordt een verwachtingsmodel opgesteld voor het betreffende plangebied. Daarin wordt aangegeven welke delen van het terrein een hoge, middelhoge, dan wel lage archeologische verwachtingswaarde hebben. Op basis van dit model wordt een advies gegeven over het te volgen vervolgtraject: geen verdere actie, beschermen of aanvullend onderzoek.

Bodemkundige gegevens

Geologie:	Volgens de geologische overzichtskaart van Nederland geldt voor de onderzoekslocatie Code Na2: Formatie van Naaldwijk, zeeklei en – zand. ⁹
Geomorfologie:	niet gekarteerd (bebouwd gebied). Extrapolatie: kwelderwal (3K31) en/of vlakte van getij–afzettingen (2M34/2M35) en/of getij–kreekbodding/zee–erosiegeul (2R13/14).¹⁰ In de ondergrond bevindt zich de in het Pleistoceen gevormde

⁷ Zie de literatuurlijst.

⁸ Zie Geraadpleegde bronnen en literatuur; Begrippen en Afkortingen.

⁹ De Mulder *et al.* 2003. Het kaartblad van 7 van de Geologische Kaart 1:50.000 is niet gepubliceerd.

¹⁰ Geraadpleegd via ARCHIS, september 2011.

	Hondsrug, het Hoog van Winsum, die mogelijk gelegen is op een diepte tussen 1,6 en 4,0 m –NAP. Ten westen van Winsum bevindt zich het Reitdiep. ¹¹
Bodem:	niet gekarteerd (bebouwd gebied). Extrapolatie: poldervaaggrond, kalkarm, lichte zavel, profielverloop 5 (Mn15C–V*) en/of kalkrijk, zware zavel, profielverloop 5 (Mn25A–III) en/of kalkarm, zware zavel, profielverloop 5 (Mn25C–V). De kalkarme poldervaaggronden hebben grondwatertrap (Gt) V (gemiddeld hoogste grondwaterstand [GHG] < 40 cm –mv, gemiddeld laagste grondwaterstand [GLG] > 120 cm –mv) waarbij de lichte zavel in een droger deel van Gt V (Gt V*) valt. Voor de kalkrijke poldervaaggrond geldt Gt III (GHG < 40 cm –mv, GLG 80–120 cm –mv). ¹²

Archeologische gegevens (zie bijlage 2)

Status onderzoekslocatie:	De onderzoekslocatie maakt deel uit van een terrein van hoge archeologische waarde (AMK–nr. 15207) met sporen van bewoning vanaf de ijzertijd (wierde) ¹³ c.q. vanaf de late middeleeuwen (stad). Het AMK–terrein betreft het gebied dat de kernen Obergum en Winsum met elkaar verbindt, aan weerszijden van het Winsumerdiep, zoals weergegeven op de Topografisch–militaire kaart van 1853.
AMK-terreinen in de omgeving:	Direct ten zuiden aangrenzend aan de huidige onderzoekslocatie bevindt zich een terrein van hoge archeologische waarde met de dorpswierde van Winsum (AMKnr. 6892).¹⁴ De wierde dateert uit de late ijzertijd–Romeinse tijd en bevat tevens een kerkterrein, ringsloot en borgterrein uit de late middeleeuwen. Het deel waar tussen 1276 en ca. 1584 een Dominicanerklooster heeft gestaan is aangewezen als beschermd terrein van zeer hoge archeologische waarde (AMKnr. 1187).¹⁵ Dit terrein bevindt zich op ca. 150 m ten zuidoosten van de onderzoekslocatie. In de directe omgeving van de onderzoekslocatie zijn twee terreinen van hoge archeologische waarde aangewezen waar zich de dorpswierde die dateert vanaf de ijzertijd bevindt. Het gaat om AMKnr. 6747 ten noordoosten van de onderzoekslocatie. Hier bevinden zich tevens een kerk (ACHISwaarnemingsnr. 9917) en kerkhof die dateren vanaf de late middeleeuwen, en om AMKnr. 6833, waar tevens de resten van het laatmiddeleeuwse versterkte huis ‘Ripperdaborg’ zijn gelegen. Op een afstand van ca. 675 m ten zuiden van de onderzoekslocatie bevindt zich de dorpswierde Bellingweer die dateert uit de late ijzertijd/vroege middeleeuwen. Het betreft een terrein van zeer hoge

¹¹ Tebbens *et al.* 2006, 19-27, 36-37. Zie ook Taayke 1996–1997a, 13.

¹² Geraadpleegd via ARCHIS, september 2011.

¹³ Het betreft een wierde van de 1^e generatie (Tebbens *et al.* 2006, 23).

¹⁴ Op een afstand van ca. 230 m ten zuidoosten van de onderzoekslocatie werden op een diepte van ca. 1,6 m –mv skeletten aangetroffen op de overgang van de terpaarde met de natuurlijke ondergrond (kwelderleklei). Tevens is een zerk en een 16^e-eeuwse urn aangetroffen (ARCHISwaarnemingsnrs. 238651 en 238652). De NH kerk uit de late middeleeuwen–Nieuwe tijd A op ca. 250 m ten zuid(oost)en van de onderzoekslocatie heeft ARCHISwaarnemingsnr. 9921).

¹⁵ Het klooster diende in de 16^e eeuw als vergaderplaats voor de Staten van de Ommelanden.

	archeologische waarde (westelijk deel: AMKnr. 11670) waarvan het oostelijke onbebouwde deel tevens beschermd is (AMKnr. 1186).¹⁶ Op een afstand van ca. 700 m ten zuidoosten van de onderzoekslocatie is de wierde Ripperda gelegen, een beschermd terrein van zeer hoge archeologische waarde (AMKnr. 1185).¹⁷ In de directe omgeving van de onderzoekslocatie bevinden zich enkele huisterpen, namelijk AMKnr. 1183,¹⁸ een beschermd terrein van zeer hoge archeologische waarde met archeologische resten direct onder de bouwvoor die dateren vanaf de vroege middeleeuwen. Dit terrein is gelegen op een afstand van ca. 500 m ten westen van de huidige onderzoekslocatie. AMKnr. 6735, een terrein van hoge archeologische waarde, op een afstand van ca. 500 m ten zuidoosten van de onderzoekslocatie betreft een huisterp en een versterkt huis ('borg Ripperda') die dateren vanaf de ijzertijd tot en met de late middeleeuwen. Hier bevond zich tevens een laatmiddeleeuws klooster. Op een afstand van ca. 1 km ten zuiden van de onderzoekslocatie bevindt zich 'Borg Tammingaweer' uit de Nieuwe tijd, een terrein van hoge archeologische waarde (AMKnr. 6895). Ten zuidwesten bevindt zich op ca. 900 m van de huidige onderzoekslocatie een terrein van hoge archeologische waarde met restanten van een wierde uit de (vroege) middeleeuwse waarop in de 13^e eeuw een klooster van de Dominicanen is gesticht dat eind 16^e eeuw is afgebroken. Het terrein bevat tevens resten van een grafveld uit de Romeinse tijd en vroege middeleeuwen (AMKnr. 6245). Op ca. 1,5 km ten zuidwesten van de huidige onderzoekslocatie ligt een verhoogd borgterrein uit de late middeleeuwen en Nieuwe tijd. Dit terrein heeft de status van beschermd terrein van zeer hoge archeologische waarde (AMKnr. 1182).¹⁹ Op ongeveer dezelfde afstand ten noordoosten van de onderzoekslocatie bevindt zich een terrein met sporen van borg Blauwborg uit de Nieuwe tijd (AMKnr. 5304, terrein van hoge archeologische waarde).
Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW):	In verband met de ligging in de bebouwde kom is voor de huidige onderzoekslocatie op de IKAW geen trefkans aangegeven. Na extrapolatie lijkt een lage en/of middelhoge trefkans het meest waarschijnlijk.
ARCHIS-waarnemingen op de onderzoekslocatie:	Op de onderzoekslocatie zijn in ARCHIS geen archeologische waarnemingen of vondstmeldingen geregistreerd.
CHW:	Op de cultuurhistorische waardenkaart Groningen is de huidige onderzoekslocatie niet gekarteerd. In de directe omgeving ervan bevinden zich talrijke monumenten, op (zeer) geringe afstand voornamelijk ten zuiden ervan delen van de wierde en overige

¹⁶ Tijdens booronderzoek in 2004 is aan de zuidoostelijke rand van de wierde een fragment terpaardewerk en twee fragmenten kogelpotaardewerk aangetroffen. Het aardewerk dateert uit de periode late ijzertijd – vroege middeleeuwen D (ARCHISwaarnemingsnr. 400310).

¹⁷ Bij booronderzoek in de jaren '90 van de 20^e eeuw is een intact (niet verstoord) pakket wierdegrond aangetroffen. De vondsten bestonden uit aardewerk, verbrande klei en (verbrand) bot. Daarnaast zijn aslagen en mestlagen aangetroffen, evenals een aantal sporen. De oostelijke randzone van de terp is waarschijnlijk geëgaliseerd (ARCHISwaarnemingsnr. 45142).

¹⁸ Tot een diepte van ca. 120 cm zijn bewoningssporen waargenomen. In de bouwvoor tot een diepte van ca. 40 cm werd puin aangetroffen (ARCHISwaarnemingsnr. 405171).

¹⁹ Naar verluidt zit de grond ter plaatse vol puin. Zie ARCHISwaarnemingsnr. 408203.

	archeologische objecten. ²⁰ Ten oosten bevindt zich op enige afstand van de huidige onderzoekslocatie een cultuurhistorisch waardevolle brug.
Beleidsdocument gemeente:	De onderzoekslocatie betreft een gebied met 'Waarde-Archeologie 2' en behoort tot het beschermde dorpsgezicht waarvoor een dubbelbestemming geldt. ²¹
Waarnemingen en vondstmeldingen in de omgeving:	Vondsten van handgevormd aardewerk duiden erop dat Winsum in ieder geval in de vroeg- en het begin van de midden-Romeinse tijd maar mogelijk zelfs tot in de laat-Romeinse tijd bewoond was.²² Op een afstand van 65 m ten westen van de onderzoekslocatie zijn bij een booronderzoek op ca. 50-90 cm –mv drie fragmenten steengoed en bruineglazuurd aardewerk uit de late middeleeuwen – Nieuwe tijd aangetroffen. Ook werd in de boring op een diepte van ca. 108-160 cm –mv een botfragment gevonden dat waarschijnlijk bewerkt is (ARCHISwaarnemingsnr. 400342).²³ Uit het booronderzoek is ook gebleken dat in vrijwel alle boringen tot een diepte van ca. 70 – 200 cm –mv puin aanwezig was. Hierdoor was het niet mogelijk de aanwezigheid van archeologische intacte lagen in het plangebied vast te stellen.²⁴ Uit een proefsleuvenonderzoek op deze onderzoekslocatie is gebleken dat de kern van de wierde bestaat uit een pakket van 3 m dikke kleilagen. Het betreft 'schone' ophogingslagen. Hiervan is de bovenste ca. 1,0–1,5 m verstoord als gevolg van recente bouwactiviteiten. In de wierdelagen zijn waterputten, waterkelders, een uitbraakspoor van muurwerk en een afvalkuil aangetroffen. Buiten de wierde (in het westelijke deel van de onderzoekslocatie) werden met mest gedempte sloten waargenomen. Hier hebben waarschijnlijk agrarische activiteiten plaatsgevonden. De datering van het vondstmateriaal is volle middeleeuwen – Nieuwe tijd. Een aangetroffen runderbot wijst er mogelijk op dat de kern van de wierde dateert uit de ijzertijd. De conservering van het vondstmateriaal is goed.²⁵ Op een afstand van ca. 250 m ten zuidwesten van de huidige onderzoekslocatie werden op een diepte vanaf 0,7 en 1,2 m –mv kwelderafzettingen aangetroffen. Het betrof zowel matig siltige kleilagen, afwisselend matig humeus en soms met veenbrokjes, alsook zeer fijn, sterk siltig zand met soms kleilaagjes. Ook werden terplagen aangetroffen. Het betrof een ophogingspakket van 0,7 tot 1,2 m dik van plaggen ingebed in een matig siltige licht humeuze klei met en zonder zandbrokken. Ook werd in enkele boringen een geroerde laag waargenomen met recent puin. Bovendien werd in twee boringen een homogene ophogingslaag aangetroffen zonder plaggen. Archeologische indicatoren zijn niet waargenomen (ARCHIS onderzoeksmeldingsnr. 8841).²⁶

²⁰ Vergelijking met ARCHIS leert dat het (van noord naar zuid) de AMK-terreinen 6735, 1185 en 6895 betreft.

²¹ Gemeente Winsum 2010: artikelen 10 en 39.1.

²² Taakye 1966–1997a, passim, vindplaatsen 23a (Winsum–De Brake) en 25 (Winsum). De bewoning valt in zijn periodes IV (rond de jaartelling – 100 nC) – VI (100–375 nC).

²³ Jelsma en Tulp 2002, 4.

	De overige waarnemingen die in de omgeving van de onderzoekslocatie in ARCHIS geregistreerd zijn, hebben betrekking op de reeds besproken AMK-terreinen en zullen hier niet verder behandeld worden. ²⁷
Bouwhistorische gegevens:	Op de onderzoekslocatie zijn geen rijksmonumenten aanwezig. Direct ten westen van de onderzoekslocatie bevindt zich ODB-rijksmonumentnr. 39024, een hotel dat vermoedelijk van oorsprong een 17 ^e -eeuws huis betreft. ²⁸

Historische gegevens

Historische gegevens onderzoeksgebied: ²⁹	In het laatste kwart van de 8^e eeuw begon de kerstening van de huidige provincie Groningen door de Angelsaksische missionarissen Willehad en Bonifatius en vervolgens door de Fries Liudger. Groot-Friesland bestond uit verscheidene autonome staatjes tussen Vlie en Weser. In 1192 werd het eerste inheemse klooster gesticht, namelijk de cisterciënzerabdij Aduard. Vanaf de 8^e eeuw behoorde het gebied tot het Frankische Rijk. Uit een oorkonde van 24 april 1057 blijkt dat Winsum markt-, tol- en muntrecht verkreeg.³⁰ Vanaf dezelfde 11^e eeuw vonden vanuit de wierdenreeks Adorp, Sauwerd en Winsum in oostelijke richting verveningen plaats. De aanwezigheid van het Winsumerdiep, een afwatering vanuit het noordoostelijke kwelderland op de Hunze, is bepalend geweest voor de ontstaansgeschiedenis van de dorpen Winsum en Obergum. Deze kern, die bestaat uit twee wierden, heeft zich in de middeleeuwen ontwikkeld als handelscentrum in de Ommelanden en wordt gescheiden door het Winsumerdiep.³¹ Vanaf de late middeleeuwen functioneerde de adel als lokale machthebbers en militaire leiders. Dit uit zich bijvoorbeeld in de bouw van borgen en steenhuizen, maar ook in verdedigbare gebouwen van geestelijke instellingen. Het einde van deze vetemaatschappij werd bewerkstelligd door de beëindiging van de strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers in 1421. In de 15^e eeuw was er sprake van economische voorspoed. De vrede tussen de stad Groningen en de omliggende Ommelanden werd bewaard door verbonden.³² In het begin van de 16^e eeuw vond er strijd plaats tussen Groningen en Friesland.
--	---

²⁴ In enkele boringen werd een venige/ organische laag aangetroffen die geïnterpreteerd is als gracht- of slootvulling. Het vermoeden bestaat dat terplagen die dieper gelegen zijn dan 75 cm –mv aanwezig zijn in het (zuid)oostelijke deel van de onderzoekslocatie (Jelsma en Tulp 2002, 6).

²⁵ De Roller 2010, 4-16.

²⁶ Bakker 2003, 4, 5.

²⁷ ARCHISwaarnemingsnrs. 9917, 9921, 11072, 45142, 238651, 238652, 400310, 405171 en 408203.

²⁸ KICH, geraadpleegd september 2011 en Monumentenregister, geraadpleegd september 2011.

²⁹ Stenvert *et al.* 1998, 13-19 en 41-45; Gemeente Winsum 2010, 3-10.

³⁰ De oorkonde betreft de schenking door de Duitse koning Heinrich IV. van Hunsingo en Fivelingo aan de bisschop van Utrecht.

³¹ Momenteel is dit gebied aangewezen als beschermd dorpsgezicht. Munten uit Winsum zijn o.a. gevonden in het Oostzeegebied. Ondanks het markt- en muntrecht heeft Winsum zich, mede dankzij de dominante positie van Groningen, echter niet ontwikkeld tot stad.

³² Vanaf de 16e eeuw bestond De huidige provincie Groningen uit één gewest, namelijk Stad en Lande, gevormd door de stad Groningen en de Ommelanden. Tot 1559 viel de regio zowel op geestelijk als wereldlijk gebied onder de volgende drie bisdommen: Gorecht met de stad Groningen onder de bisschop van Utrecht, Westerwolde onder de bisschop van Osnabrück en het overige deel viel onder Munster. In de praktijk bestond het platteland in bestuurlijk-juridisch opzicht echter uit verschillende soevereine gebieden met een sterk wisselende indeling.

	Hierbij zijn ook verschillende buitenlandse vorsten betrokken. Na enkele machtswisselingen werden in 1536 met de komst van Karel V als machtsheer Groningen en de Ommelanden verbonden aan de gewesten van het huidige Nederland. Hierna vond er strijd plaats tussen de stad Groningen en de Ommelanden om onder meer het stapelrecht. De 16^e eeuw werd voorts gekenmerkt door de Beeldenstorm (1566) en verscheidene aanvallen in het gewest door de Spanjaarden. De Spaanse troepen werden in 1577 verdreven uit de stad Groningen en nogmaals in 1594 door Maurits. In 1579 tekenden de Ommelanden de Unie van Utrecht. Ook de eerste helft van de 17^e eeuw werd Groningen gekenmerkt door economische bloei die werd gestimuleerd door het beklemsrecht. De bloei kwam op het platteland tot uiting door de bouw en verbouwing van borgen. In de tweede helft van de 17^e eeuw werd het echter weer onrustig in de stad Groningen en omgeving door een opstand van de gilden en gevolgd door aanvallen van de bisschop van Munster in 1665 en 1672, wanneer door bombardementen de stad deels verwoest werd. Ook de strijd tussen de stad Groningen en de Ommelanden bloeide weer op. In 1748 werd Willem IV stadhouder van alle gewesten en bracht meer eenheid op het gebied van onder andere rechtspraak. Na de Bataafse Revolutie in 1795 veranderde er veel, zoals unificatie in de burgerrechten en de edelen van de Ommelanden verloren hun voorrechten. Het gewest Stad en Lande werd in 1798 afgeschaft en in de Franse tijd wisselden de bestuurlijke indelingen zich af. De tegenstelling tussen de stad Groningen en de Ommelanden keerde wederom terug. In de 17^e en 18^e eeuw bleef Winsum onder het gezag van de stad Groningen. De positie van de 'landelijke stand' ten opzichte van de adel verbeterde sterk. Dit uitte zich bijvoorbeeld in de bouw van grotere boerderijen. In de 19^e eeuw ontstonden ook nieuwe gereformeerde en katholieke kerken. De provincie Groningen werd in het begin van de 19^e eeuw vastgesteld in het Koninkrijk der Nederlanden. Vanaf de jaren '70 van de 19^e eeuw werd de provincie door verbeteringen in de infrastructuur (wegen, kanalen, spoorlijnen) beter ontsloten hetgeen de industrialisatie van het gebied ten goede kwam. Groningen ontwikkelde zich als een belangrijke handelsstad in Nederland. Winsum/Obergum richtte zich voornamelijk op agrarische activiteiten en kreeg aan het einde van de 19^e eeuw een station. Na 1910 vonden uitbreidingen in Winsum en Obergum plaats en na de Tweede Wereldoorlog vormden deze dorpen samen met het wierdedorp Bellingeweer een geheel.
Historische geografie:	Op een oude kaart uit ca. 1670 is Winsum weergegeven ten noorden van het Winsumerdiep.³³ Ten zuiden van deze watergang is Rijperda afgebeeld.³⁴ Op kaarten uit de 16^e en 17 eeuw is waar te nemen dat de kern van de wierde zich in westelijke richting heeft verplaatst.³⁵ Op de kadastrale kaart van 1811-1832 zijn Winsum en Obergum gescheiden door een watergang, het Winsumerdiep. Langs de hoofdstraat en ook op de onderzoekslocatie is bebouwing weergegeven. De percelen 133 en 134 zijn in gebruik als woonhuis en erf en perceel 133 is in het bezit

³³ Waarschijnlijk betreft dit de wierde Obergum.

³⁴ De kaart is niet gedetailleerd genoeg om de terp waar te nemen (Heslinga *et al.* 1985, 98, 99).

³⁵ Gemeente Winsum 2010, 4.

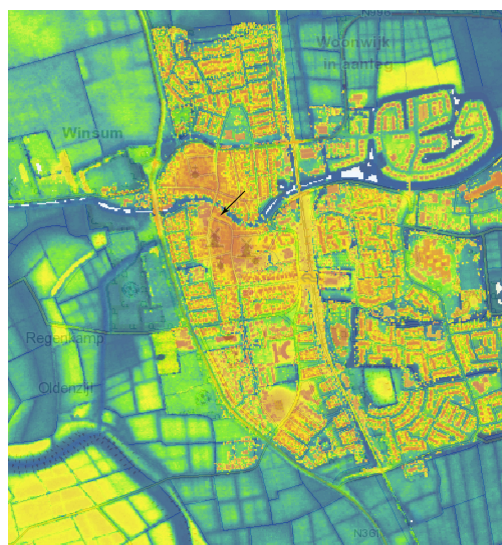
	van een kruidenier die er mogelijk ook gevestigd was (afbeelding 2). Op de Topografisch Militaire Kaarten van 1830-1850, 1909 en 1934 is op de onderzoekslocatie op dezelfde wijze bebouwing weergegeven (afbeelding 3). ³⁶
--	--

Overige gegevens

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN):	Op hoogtekarten is zichtbaar dat de onderzoekslocatie gelegen is op een circulaire verhoging (wierde) ten zuiden van een watergang. De wierde steekt gemiddeld ca. 2-4 m boven het omringende gebied uit. Door de ligging in bebouwd gebied heeft raadpleging van het AHN voor de huidige onderzoekslocatie geen aanvullende gegevens opgeleverd. De maaiveldhoogte bedraagt vermoedelijk ca. 3,5 m NAP (afbeelding 4). ³⁷
Huidig of recent gebruik:	Op Topografische kaarten uit 1953 en 1962 is langs de Hoofdstraat ongedetailleerd aaneengesloten bebouwing weergegeven. Vanaf 1982 laten topografische kaarten de bebouwing op de onderzoekslocatie zien overeenkomstig met de huidige situatie. ³⁸ Op luchtfoto's is zichtbaar dat de onderzoekslocatie bebouwd is en dat het achterterrein begroeid is. ³⁹
Milieukundig onderzoek:	Er is op de onderzoekslocatie geen milieukundig bodemonderzoek uitgevoerd. ⁴⁰

Afbeelding 3: Projectie van de onderzoekslocatie (zwarte kader) op de Topografisch Militaire Kaart hoogtekarte uit 1909 (Bron: watwaswaar, september 2011).

Afbeelding 4: Projectie van de onderzoekslocatie (zwarte pijl) op de hoogtekarte van Winsum (Bron: AHN, september 2011).

³⁶ De kaart van Kuyper (Kuyper 1865-1870) uit 1867 daarentegen laat om onduidelijke redenen op de onderzoekslocatie geen bebouwing zien.

³⁷ Voor actuele hoogtes is het AHN geraadpleegd, september 2011. De nauwkeurigheid van de maaiveldhoogtes bedraagt 6 tot 10 cm. Met betrekking tot de huidige onderzoekslocatie is de maaiveldhoogte op basis van het AHN niet exact te bepalen omdat de aanwezige bebouwing zorgt voor grote hoogteverschillen op zeer korte afstand. De in de tekst genoemde maaiveldhoogte is de gemiddeld laagste waarde op de onderzoekslocatie en in de directe omgeving ervan.

³⁸ Watwaswaar, geraadpleegd september 2011.

³⁹ Google Earth, geraadpleegd september 2011.

⁴⁰ Mondelinge mededeling directievoerder, d.d. 27-09-2011.

5 SPECIFIEKE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING

Ten aanzien van het uitgevoerde onderzoek is een aantal onderzoeksvragen gesteld. De beantwoording van de vragen 1 tot 3 wordt samengevoegd in de specifieke archeologische verwachting. Deze resulteert in een aanbeveling (beantwoording vraag 4, zie hoofdstuk 6).

Op basis van de geologie, de ligging op een dekzandrug is op de onderzoekslocatie bewoning mogelijk vanaf het laat-Paleolithicum. Gelet op de ligging in een hoger gedeelte van een waddengebied tot in de midden-bronstijd en daarna in een kweldergebied is het zowel mogelijk dat de aanwezige geologische lagen (zand en veen) tot in de bronstijd geërodeerd zijn als dat ze bedekt zijn door kleipakketten. De top van de Pleistocene afzettingen ligt waarschijnlijk tussen de 1,6 en 4 m –NAP. Ook vanwege de waarneming van bewoningssporen uit het Neolithicum op deze dekzandrug geldt voor deze periode in beginsel een middelhoge archeologische verwachting. Gelet op de geringe ontgravingsdiepte van de geplande werkzaamheden is de kans op het aantreffen van steentijdvondsten in deze specifieke situatie echter nihil. Ook voor de bronstijd geldt mede om die reden een zeer lage archeologische verwachting.

Gelet op de ligging van de onderzoekslocatie op een kwelderwal, waarop vanaf de ijzertijd een wierde opgeworpen is, en de archeologische waarnemingen in de omgeving van de onderzoekslocatie geldt voor de ijzertijd/Romeinse tijd een hoge archeologische verwachting. Te verwachten grondsporen uit deze periode zijn plaggenstapelingen, kleilagen al dan niet met plaggen en/of zandbrokken, mestpakketten en/of andere lagen met antropogene kenmerken (bijv. fosfaatplekken), resten van houten (paalsporen, funderingsgreppels) en/of (deels) stenen gebouwen (vanaf de Romeinse tijd), dobben, spiekers, erfafscheidingen, eventueel ook akkers (ploegsporen), perceleringsgreppels en overige infrastructuur zoals wegen en dergelijke. Het vondstenspectrum zal voornamelijk bestaan uit hetgeen voor een landelijke agrarische nederzetting gebruikelijk is: (fragmenten van) vaatwerk van aardewerk (handgevormd en vanaf de Romeinse tijd ook gedraaid aardewerk, glas en evt. metaal), (delen van) kledingaccessoires en sieraden van metaal, been, glas (vanaf de late ijzertijd) en evt. natuursteen, gereedschappen en overige gebruiksvoorwerpen van metaal, hout, been, aardewerk (bijv. spinklosjes, weefgewichten) en natuursteen (bijv. maalsteen), vanaf de Romeinse tijd keramisch (baksteen, dakpannen) en natuurstenen (leisteel, grind) bouw materiaal. Naast nederzettingafval kunnen evt. resten worden aangetroffen die te maken hebben met kleinschalige ambachtelijke activiteiten. Ook kunnen houtskool, verbrande leem, organische en ecologische resten (hout, verbrande en onverbrande pollen en zaden) en fosfaat worden verwacht. De thans bekende gegevens lijken erop te wijzen dat grondsporen en vondsten uit deze periode vooral vanaf een diepte van ca. 0,9 m –mv kunnen worden verwacht. Grondsporen en vondsten uit de (vroeg) ijzertijd kunnen mogelijk ook onder de terpzool direct op de kwelderwal en daarmee buiten het bereik van de voorgenomen bodemingrepen worden verwacht.

Voor de vroege middeleeuwen geldt, gelet op de thans bekende gegevens, een lage tot middelhoge archeologische verwachting. Vanaf de late middeleeuwen geldt voor de onderzoekslocatie opnieuw een hoge tot zeer hoge archeologische verwachting. Met uitzondering van een sterke toename van steenbouw en daarmee gepaard gaande afname van (gedeeltelijke) hout- en houtskeletbouw zal het spectrum aan grondsporen en vondsten niet wezenlijk verschillen van dat van de Romeinse tijd, wel kunnen nu ook beerputten, waterputten en waterkelders worden aangetroffen. Archeologische resten uit deze periode kunnen vanaf maaiveldniveau worden aangetroffen en kunnen derhalve reeds (gedeeltelijk) verstoord zijn.

Uit eerder archeologisch onderzoek in de directe omgeving van de huidige onderzoekslocatie wijst erop dat de conserveringsomstandigheden voor verbrande en onverbrande vondsten van organisch materiaal en paleo-ecologische resten gunstig zijn.

6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Conclusies:	Naar aanleiding van het voornemen om het bestaande winkelpand op de onderzoekslocatie aan de Hoofdstraat 9–11 te Winsum (gemeente Winsum) uit te breiden is door ArcheoMedia BV, in opdracht van Hylmar Diemer Bouwbedrijf BV, een bureauonderzoek uitgevoerd. Voor de onderzoekslocatie geldt een hoge archeologische verwachting op grondsporen en/of vondsten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd. Niet uitgesloten kan worden dat deze door de voorgenomen bodemingrepen zullen worden geraakt. Voor de late middeleeuwen en Nieuwe tijd geldt een hoge tot zeer hoge archeologische verwachting. Grondsporen en vondsten uit deze periode kunnen vanaf maaiveldniveau worden aangetroffen en kunnen derhalve reeds (gedeeltelijk) verstoord zijn.
Aanbevelingen:	Op basis van dit bureauonderzoek wordt een archeologisch vervolgonderzoek op de onderhavige onderzoekslocatie noodzakelijk geacht. Gelet op het feit dat de voorgenomen bouwwerkzaamheden bestaan uit de uitbreiding van een bestaand pand lijkt plaanpassing door bijv. ophoging van het terrein niet mogelijk. Aangezien de huidige onderzoekslocatie valt binnen een terrein met een vastgestelde archeologische waarde (AMK-terrein) en binnen een beschermd dorpsgezicht de voorgenomen ingreep beperkt is wordt aanbevolen de ontgravingen archeologisch te laten begeleiden conform de regels voor een archeologische begeleiding bij beperkte verstoring. Het doel is dan om de tijdens de grondwerkzaamheden binnen de grenzen van de verstoring waargenomen vondsten en grondsporen te documenteren en, indien van toepassing, te bergen. Voorafgaand aan het uitvoeren van een archeologische begeleiding is dient een PvE AB–bv te worden opgesteld dat dient te worden goedgekeurd door de bevoegde overheid. Met betrekking tot deze aanbeveling dient contact te worden opgenomen met de bevoegde overheid. De kans bestaat dat (vondstarme) archeologische sporen en vondsten in de bodem aanwezig zijn die in de uitvoeringsfase van toekomstige bodemingrepen aan het licht komen. Voor dergelijke vondsten bestaat een wettelijke meldingsplicht ex artikel 53 van de Monumentenwet 1988 en de Wet op de archeologische monumentenzorg. Bij graafwerkzaamheden dient men dan ook attent te zijn op eventuele vondsten. De opdrachtgever verplicht de aannemer(s) om attent te zijn op eventuele vondsten en/of sporen tijdens de werkzaamheden en verplicht hen archeologische vondsten onverwijld te melden bij de bevoegde overheid.

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), geraadpleegd september 2011 via <http://www.ahn.nl/>.

Archeologische Monumentenkaart (AMK), geraadpleegd september 2011 via ARCHIS.

Archeologische waarnemingen en vondstmeldingen, geraadpleegd september 2011 via ARCHIS.

Bakker, A.M., 2003: *Plangebied Winsum-Rabobank, gemeente Winsum, een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 530).

Boersma, J., 2005a: Woonheuvels in de kustvlakte. Onderzoek van de Friese en Groninger terpen, in: L.P Louwe Kooijmans *et al.* (red.), *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam, 557–560.

Boersma, J., 2005b: De trek naar de klei. De bewoning van het noordelijke kustgebied, in: L.P Louwe Kooijmans *et al.* (red.), *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam, 561–576.

Cultuurhistorische waardenkaart Groningen, 2004: conceptkaart identiteit landschap, blad 1 d.d. 21–11–2003.

Gemeente Winsum, 2010: *Bestemmingsplan Winsum Dorp. Vastgesteld d.d. 28–09–10*, Winsum (code 05–77–04; Identificatie: NL.IMRO.0053.BPW12010BEHE1-VA01), september 2011 via http://bestemmingsplan.planviewer.nl/view_public.php?gemeente=winsum&b_id=1807#winsum geraadpleegd.

Google Earth, geraadpleegd september 2011 via www.googleearth.nl.

Heslinga *et al.*, 1985: *Nederland in kaarten, verandering van stad en land in vier eeuwen cartografie*, Ede, Antwerpen.

Jelsma, J. en C. Tulp, 2002: *Een archeologisch bodemkundig onderzoek te Winsum: 'Locatie Sennema'*, Groningen (De Steekproef rapport 2002-02/4).

KICH, geraadpleegd september 2011 via www.kich.nl.

Kuyper, J., 1865-1870: Gemeente-atlas van Nederland, kaartblad Gemeente Winsum (1867).

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2, november 2010, Gouda.

Miedema, M., 1983: *Vijfentwintig eeuwen bewoning in het terpenland ten noordwesten van Groningen*, Amsterdam (dissertatie Vrije Universiteit).

Monumentenregister, geraadpleegd september 2011 via <http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php>.

Mulder, E.F.J. de, *et al.*, 2003: *Geologische overzichtskaart van Nederland*.

Provincie Groningen, geraadpleegd september 2011 via www.provinciegroningen.nl.

Roller, G.J., de, 2010: *Archeologisch proefsleuvenonderzoek 'Boogplein' te Winsum, gemeente Winsum (GR)*, Leek (MUG-publicatie 2009-44).

Stenvert, R., *et al.*, 1998: *Monumenten in Nederland, Groningen*, Zwolle.

Taayke, E., 1996–1997a: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr., Teil III: Mittel–Groningen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 42, 9–85.

Taayke, E., 1996–1997b: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr., Teil V: Übersicht und Schlußfolgerungen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 42, 163–208.

Tebbens, L.A., et al., 2006: *Nota Archeologiebeleid regio Noord–Groningen. Betreffende de gemeenten Appingedam, Bedum, Delfzijl, De Marne, Eemsmond, Loppersum, Ten Boer en Winsum. In opdracht van de Regioraad Noord–Groningen*, Deventer (BAAC rapport 05.129).

Tulp, C., 2004: *Een inventariserend Archeologisch Veldonderzoek aan Het Hooge Heem te Winsum (Gr.)*, Groningen (De Steekproef rapport 2004-11/12).

Watwaswaar, geraadpleegd september 2011 via www.watwaswaar.nl (kadastrale kaart uit 1811-1832, Topografisch Militaire Kaarten uit 1830-1850, 1909, 1934; Topografische Kaarten uit 1953, 1962, 1970, 1982 en 1990).

BEGRIPPEN EN AFKORTINGEN

AMK	Archeologische MonumentenKaart. Een kaart waarop vastgestelde archeologische monumenten zijn vermeld.
Archeologische indicator/indicatie	Indicatief archeologisch materiaal, zoals houtskool, verbrande leem, aardewerk en bot, dat bij (boor)onderzoek een aanwijzing kan zijn voor de aanwezigheid, ter plaatse of in de nabijheid, van een archeologische vindplaats (definitie KNA).
ARCHIS	Archeologisch InformatieSysteem. Een archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) waarin alle onderzoeks- en vondstmeldingen in Nederland geregistreerd staan.
Bevoegde overheid	De overheid, die het selectiebesluit neemt, het Programma van Eisen laat opstellen en goedkeuring verleent aan een eventueel ontwerp (definitie KNA).
CHS	Cultuurhistorisch HoofdStructuur. Een verzameling van overzichtskaarten van archeologische, geologische, historische en landschappelijke waarden voor verscheidene regio's in Nederland.
Complex	Een uit meerdere met elkaar in ruimte, tijd en functioneel opzicht samenhangende structuren en/of individuele sporen (definitie KNA).
Cultuurlaag	Een licht tot sterk humeuze oude bewoningslaag of afvallaag, ontstaan door menselijke activiteit, met archeologische indicatoren.
CCvD Archeologie	Centraal College van Deskundigen Archeologie.
DGPS	Differential Global Positioning System. Meetapparatuur die via satellieten de exacte coördinaten van een locatie inneemt.
<i>Ex situ</i>	buiten de context van de vindplaats.
(Grond)spoor	een ruimtelijk duidelijk begrensbaar verschijnsel ontstaan door menselijke activiteit (bijvoorbeeld een paalkuil, lijksilhouet of muur) of natuurlijke oorsprong (bijvoorbeeld een boomval). Binnen een spoor kunnen verschillende, duidelijk te onderscheiden eenheden voorkomen (definitie KNA).
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Een op geologische structuren gebaseerde kaart van archeologische waarden.
<i>In situ</i>	ter plekke of binnen de context van de vindplaats.
KICH	KennisInfrastructuur CultuurHistorie. KICH biedt informatie over monumenten, archeologische vindplaatsen, landschappen en landschapselementen en daarmee gerelateerde informatie.
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.
m -mv	meter onder het maaiveld.
m -NAP	meter onder Normaal Amsterdams Peil (: officieel peilmerk).
PvE	Programma van Eisen, goedgekeurd door de bevoegde overheid en de basis van archeologisch onderzoek. Het geeft de probleemstelling en de doelen van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats aan en formuleert de daaruit af te leiden eisen aan het uit te voeren werk.
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

OVERZICHT VAN GEOLOGISCHE EN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

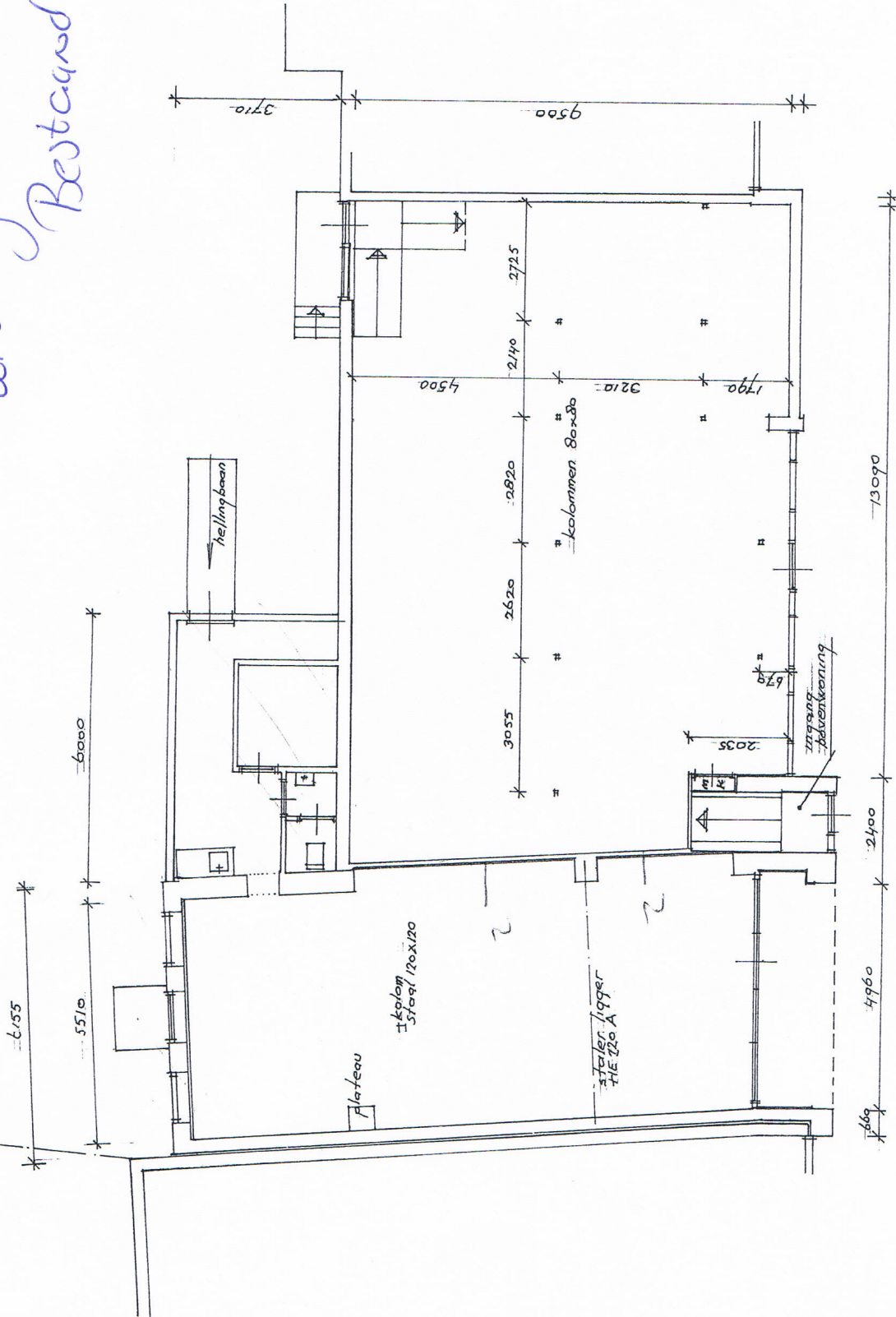
Archeologische en historische periodisering		Indeling in jaren C14 jaren BP		Geologische tijdsindeling	Pollenzones	Westland Formatie Standaardindeling		Nieuwe nomenclatuur		
						kustgebied	rivieren-gebied	kustgebied		rivieren-gebied
Nieuwe tijd		1950	0	Subatlanticum	Vb 2	Duinkerke III (800-heden)	Tiel III	Laagpakket van Walcheren	Formatie van Naaldwijk	Formatie van Echteld
Middeleeuwen	Late Middel-eeuwen	1000	-1000		+ 700	Duinkerke II (250-600)	Tiel II			
	Karolingisch Merovingisch				Vb 1					
Romeinse tijd		0	-2000		0	Duinkerke I (500-200)	Tiel I	Hollandveen Laagpakket	Formatie van Nieuwkoop	
IJzertijd				Va						
Bronstijd		1000	-3000	Subboreaal	IVb ca. -1500	Duinkerke 0 (1500-1000)	Tiel 0	Laagpakket van Wormer	Formatie van Naaldwijk	
Neolithicum		2000	-4000		IVa	Calais IV (2700-1800)	Gorkum IV			
		3000	-5000		Calais III (3300-2700)	Gorkum III				
		4000	-6000		Calais II (4300-3300)	Gorkum II				
Mesolithicum		5000	-7000	Atlanticum	III	Calais I (6000-4300)	Gorkum I	Basisveen Laag	Formatie van Nieuwkoop	
		6000	-8000							
			7000	-9000	Boreaal	II				
Paleolithicum		8000	-10000	Praeboreaal	I					
Bron: Toelichting bij de Geologische Kaart van Nederland (Rijks Geologische Dienst, Haarlem 1997)								Bron: Mulder e.a. 2003: <i>De ondergrond van Nederland</i> (NITG/ TNO).		

BIJLAGE 1

Bestaande situatie en nieuwbouwplan

(bron: opdrachtgever, 2011)

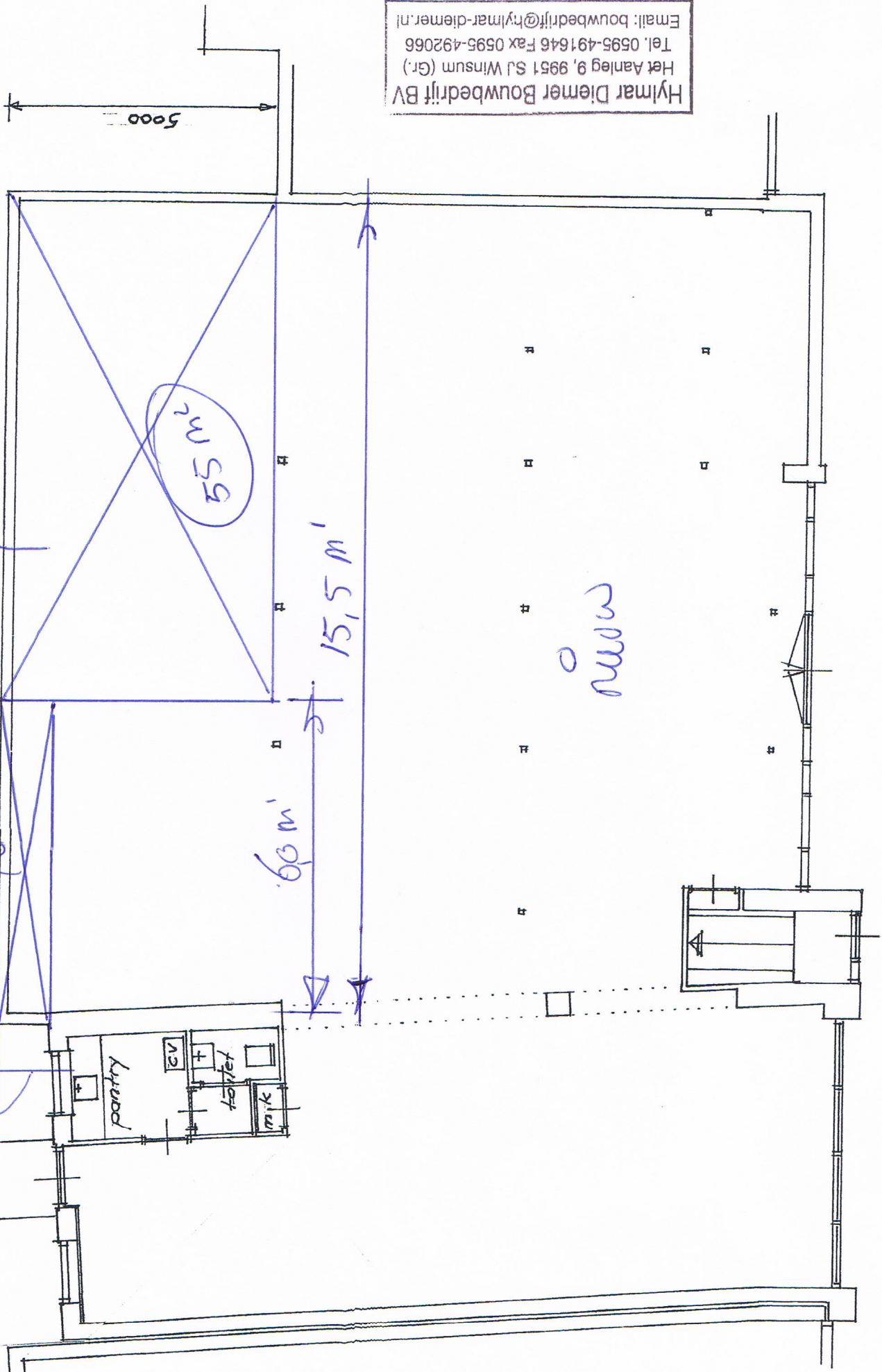
Tekening verbind A3 $\Rightarrow$ A4
Bestand

uitbreiding winkelpand hoofdstraat 9-11 winsum
i.o.v. de heer a.o.groendijk
bestaande begane grond
a.schaap - winsum
telf. 0622203293
blad B - 3
schaal 1 : 100
d.d. 02-09-2011

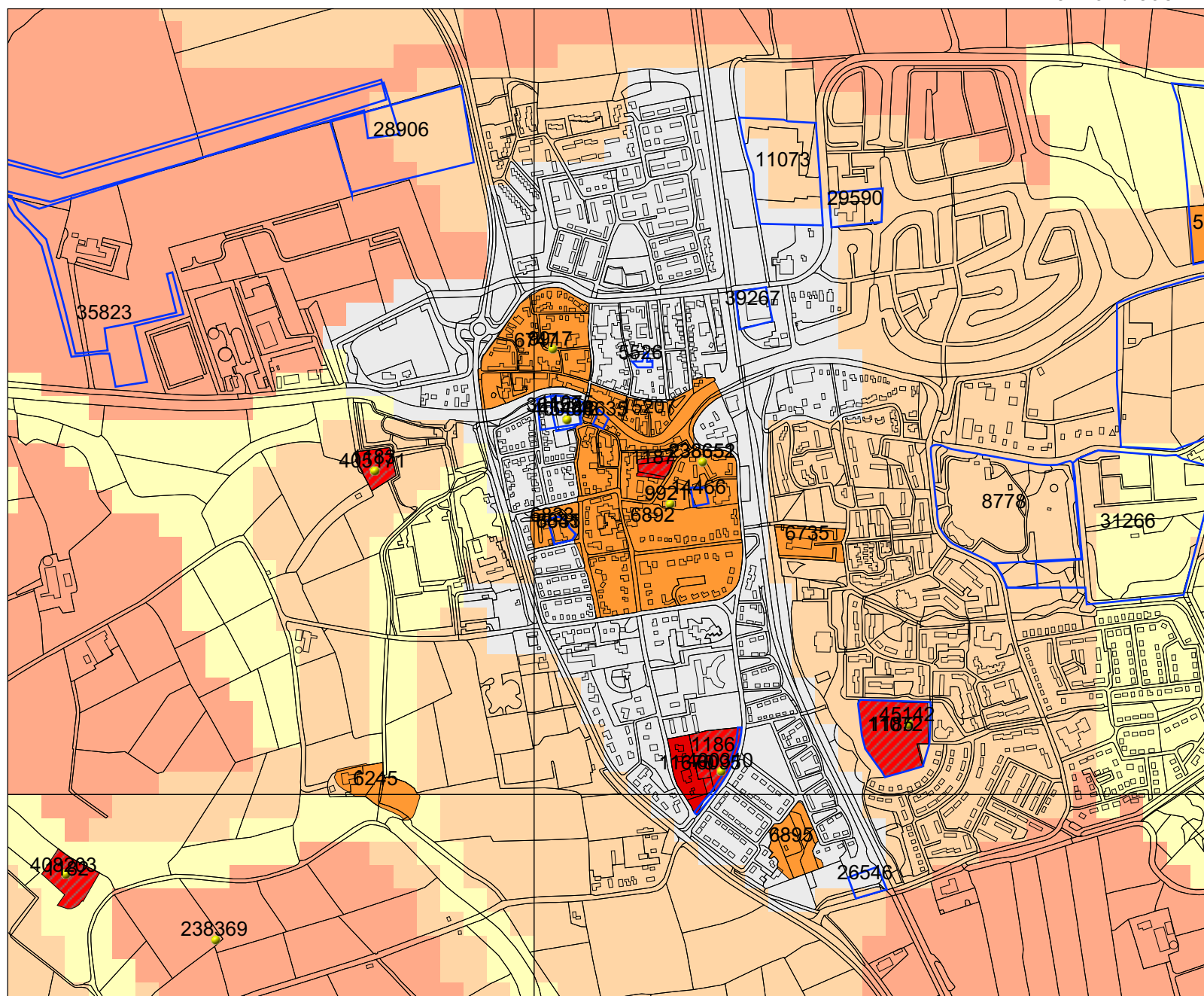
Hylmar Diemer Bouwbedrijf BV
Het Aanleg 9, 9951 SJ Winsum (Gr.)
Tel. 0595-491646 Fax 0595-492066
Email: bouwbedrijf@hylmar-diemer.nl

130m²
with boarding
with boarding

BIJLAGE 2

ARCHISKAART

- WAARNEMINGEN
- VONDSMELDINGEN
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)

	archeologische waarde
	hoge archeologische waarde
	zeer hoge archeologische waarde
	zeer hoge arch waarde, beschermd

	zeer lage trefkans
	lage trefkans
	middelhoge trefkans
	hoge trefkans
	lage trefkans (water)
	middelhoge trefkans (water)
	hoge trefkans (water)
	water
	niet gekarteerd

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap